

Досвітній Олесь

Життя та творчість

Олесь Досвітній (1891-1934)

Олесь Досвітній (Скрипаль-Мищенко Олександр Федорович) народився 8 листопада 1891 року в багатодітній родині дрібного крамаря, в повітовому містечку Вовча (теперішній Вовчанськ) на Харківщині. Змалечку Олександр був привчений до самостійності й працьовитості, тому за два роки закінчив земську чотирирічну школу і став працювати писарчуком земської управи. Захоплений революційним піднесенням 1905 року, Олександр прагне особисто брати участь в суспільних подіях, виступаючи з кореспонденціями у місцевій пресі, а також у київській газеті "Рада". Певне, зміст і спрямування цих виступів не відповідали статусу навіть дрібного чиновника, і його було звільнено з посади. Довелося шукати іншого заробітку і, водночас, наполегливо займатися самоосвітою, щоб здобути атестат зрілості. Склавши екстерном іспити, він успішно подолав ще один життєвий екзаме́н: вступив на фізико-математичний факультет Петербурзького університету. Та вчитися довелося недовго — за участь у революційних гуртках та поширення нелегальної літератури його виключають з університету. Довелося знову повертатися додому і влаштуватися на роботу в цукроварні. Початок першої світової війни вносить нову зміну в життя юнака — він одягає шинель солдата і два роки служить писарем у штабі Кавказького корпусу.

Тут знову виявилася давня революційна "закваска": за підбурювання солдатів військово-польовий суд ухвалює найвище покарання небезпечному злочинцеві — розстріл. Олександр пощастило втекти з-під арешту та емігрувати. Через Киргизію, Китай, після виснажливих випробувань О. Досвітній дістався до Сан-Франциско, а після революції повернувся в Україну.

1918 року за дорученням Харківського ревкому Досвітній проводить агітаційну роботу серед німецьких, денікінських і гетьманських військ, доводячи новим товаришам свою відданість революційним ідеалам. 1919 року Досвітній вступає до лав Комуністичної партії, виконує ряд відповідальних доручень партії та Українського Радянського уряду.

Одна з найважливіших серед них — робота в Тимчасовому Комітеті Компартії Східної Галичини й Буковини: спершу в Києві, а згодом — у глибокому революційному підпіллі на території Галичини, захопленої Польщею. У Києві О.Досвітній протягом кількох місяців очолює партійне прес-бюро і друкований орган Тимчасового комітету — газету "Галицький комуніст". Основним завданням комуністичної організації, а, отже, і її газети, було спростування безпідставних зазіхань Польщі на Західноукраїнські землі, розвінчання буржуазно-поміщицького галицько-буковинського уряду, піднесення класової й національної боротьби за возз'єднання з Радянською Україною. Зміст і характер тодішньої публіцистично-пропагандистської діяльності Досвітнього ілюструють його численні публікації. Під час наступу на Київ військ Денікіна, а згодом

і Петлюри, Досвітній переходить на підпільне становище.

Разом із своєю дружиною Марією Курською-Досвітньою, О.Досвітній, в числі інших професійних пропагандистів і організаторів, їде в Галичину, де діяло західноукраїнське і польське підпілля. Проте як слід розгорнути запрограмовану роботу не вдалося. Внаслідок діяльності провокатора група Досвітнього опинилася в руках польської дефензиви. Письменника спершу було кинуто до в'язниці міста Любліна, а згодом — Варшави. Пізніше ці події згодом ляжуть в основу його роману "Нас було троє" (1928).

В січні 1920 року у в'язничній камері О.Досвітній пише своє перше оповідання — "Розкаяння". Після семи місяців ув'язнення Досвітнього було звільнено внаслідок обміну полоненими між польською та радянською сторонами.

У березні 1920 року письменник повертається в Україну. Був політкомісаром і головним редактором літературно-агітаційного поїзду "Більшовик", редагував газети "Хліб і залізо", "Большевик в пути", "Селянська правда" і "Зірка" (Катеринослав).

1924 рік став своєрідною межею в життєвій біографії Досвітнього: від партійно-громадської та журналістської роботи він переходить до творчо-літературної. Відкликаний 1924 року ЦК КП(б)У з Катеринослава до Харкова, Досвітній очолює Українське товариство драматургів та композиторів. І хоча на цій посаді йому також передусім доводилося займатися організаторською роботою, однак Досвітній потрапив уже в зовсім інше оточення.

Перша книга оповідань О.Досвітнього — "Розкаяння" та "Чия віра краща" — вийшла ще 1920 року. У 1924-му виходить нова збірка оповідань "Тюнгуй" (пізніша назва — "Чжунгожень"), яка здобула широку популярність, і за життя автора мала чотири перевидання та була перекладена російською мовою. Так О.Досвітній увійшов до когорти зачинателів молодшої української літератури. Він стає членом близьких йому письменницьких організацій: "Гарт", ВАПЛІТЕ, ВУСПП, а з 1932 року — після відомої постанови ЦК ВКП(б) від 23 квітня "Про перебудову літературно-художніх організацій" — членом Спілки радянських письменників.

Упродовж 1920-х років Олесь Досвітній перебуває в центрі бурхливого літературного життя. З-під його пера, крім публіцистики, виходить багато оповідань та повістей: "Алай" (1924), "Гюлле" (1926), "Нотатки мандрівника" (1929), "На плавнях", "Піймав", "Постаті", "Сірко" (1930), "На той бік" (1931), "Новели" (1932); романи — "Американці" (1925), "Хто" (1927), "Нас було троє" (1929), "Кварцит" (1932). Його твори перекладені та видані російською, англійською, німецькою та іншими мовами.

В той же час творчість письменника неоднозначно оцінюється критикою. М.Хвильовий віддав належне Досвітньому, назвавши його оригінальним і воістину масовим (в найкращому сенсі цього слова) художником. О.Білецький передовсім відзначав тематичну новизну творів О.Досвітнього, які розширили світ проблематики молодшої української літератури.

Навіть у час гострих політичних протистоянь та ідеологічних поєдинків Досвітній зумів уникнути пропагандистських філіппік на адресу "загниваючого" Заходу та "розкладеної" української буржуазної еміграції. Герої романів Олеся Досвітнього зажди

відзначаються цікавим індивідуальним характером, твердими життєвими принципами і сформованим світобаченням. Але в комуністичному світі індивідуальність вважається небезпечним явищем. Кожен, хто намагається стати індивідуальністю, розглядається як ворог. Тому, на думку радянських ідеологічних працівників, підхід письменника до опису дійсності докорінно розходився з єдиним методом соціалістичного реалізму, що автоматично ставило Досвітнього в розряд ворогів народу.

7 грудня 1933 року помічник уповноваженого слідчої групи секретно-політичного відділу ДПУ УРСР Гольдман, розглянувши матеріали Досвітнього О.Ф. у "приналежності до української контрреволюційної організації, яка намагалася повалити Радянську владу; ухвалив: "вибрати запобіжним заходом проти уникнення ним суду і слідства утримання під вартою в спецкорпусі ДПУ". 19 грудня 1933 року Досвітнього було заарештовано в Харкові. Слідство вів уповноважений ДПУ УРСР Грушевський, який до згаданих звинувачень додав "участь в терористичній діяльності, зокрема підготовку замаху на Постишева". На черговому допиті 20 грудня 1933 року О.Досвітній "визнав" себе причетним до контрреволюційної організації, а 10 січня 1934 року звернувся до слідчого із заявою, де засуджував свої злочини і просив дати можливість "відданою роботою на соціалістичному будівництві довести свою відданість великій справі партії і Радянської влади".

У звинувачувальному висновку слідчий запропонував судовій трійці ув'язнити підсудного у виправно-трудові табори на 10 років. Заступник прокурора ДПУ УРСР наклав свою резолюцію в якій запропонував розстріл. Судова "трійка" на закритому засіданні 23 лютого 1934 року підтримала "вищу міру соціального захисту".

3 березня 1934 року Колегія ОДПУ залишила вирок без змін. На клопотання дружини письменника і за протестом прокурора військовий трибунал Київського військового округу 25 жовтня 1955 року скасував постанову Колегії ОДПУ від 3 березня 1934 року і справу припинив через відсутність складу злочину.

Літературні твори: "Вибрані твори" (К., 1959), "Гюлле" (К., 1961), "Нас було троє" (К., 1982).

Критика: Шевчук В.І. Олесь Досвітній // Досвітній О. Нас було троє.